

ВИКЛАДАЦЬКИЙ СКЛАД КАДЕТСЬКИХ КОРПУСІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ-ПОЧАТОК ХХ ст.)

Стаття присвячена дослідженню викладацького складу кадетських корпусів. Показано, що в них викладацьку діяльність здійснювало багато професорів вищих навчальних закладів, викладачів цивільних гімназій, серед них – відомі українські громадські діячі.

Ключові слова: Україна, кадетські корпуси, кадети, військова гімназія, педагоги, військово-навчальні заклади, професор, навчально-виховна робота, освіта.

Актуальність теми та постановка проблеми. Протягом ХІХ ст. – на початку ХХ ст. на території Російської імперії діяла широка мережа кадетських корпусів – середніх військових навчально-виховних закладів закритого типу, переважно для дітей дворян, що готували їх до офіцерської служби і вступу до військових училищ. Ці заклади функціонували і на території України, зокрема в Полтаві (з 1840 р.), Києві (з 1852 р.), Одесі (з 1899 р.) та Сумах (з 1900 р.).

Забезпечення належного рівня навчально-виховної діяльності в кадетських корпусах було можливе лише за наявності у них висококваліфікованих викладачів та вихователів. Однак у першій половині ХІХ ст. переважна більшість педагогів у військово-навчальних закладах не мали ні належної освіти, ні стажу викладацької роботи.

Актуальність теми зумовлена важливістю вивчення викладацького складу кадетських корпусів та врахування того багатого досвіду викладацької діяльності професорів вищих навчальних закладів, що були залучені до навчальної і виховної роботи у кадетських корпусах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певне місце проблеми військової освіти займали в працях Г.А. Леєра. Особливу увагу автор приділяв методиці викладання у

військової школі. М.М. Головін звертав увагу на самостійну роботу і розвиток творчості учнів. Першим серйозним дослідженням, присвяченим історії кадетських корпусів, стала робота співробітника головного управління військово-навчальних закладів генерал-майора М.С. Лалаєва “Исторический очерк военно-учебных заведений, подведомственных Главному их управлению”. Проблеми, пов’язані з підготовкою майбутніх офіцерів у кадетських корпусах, розглядались у ряді дисертаційних робіт російських вчених Ю.В. Львіна, О.В. Клімашкіної, О.В. Ніколаєва, В.М. Самусенка, В.О. Свиридова, Д.П. Сімашенкова, В.Ф. Струтинського, О.С. Сушанського, С.В. Федоріна. В цілому загальний історіографічний огляд засвідчив, що проблема формування і розвитку кадетських корпусів на території України не була об’єктом самостійного дослідження і не отримала системного відображення в історіографії.

Метою автора було на основі аналізу джерел та наукової літератури провести дослідження історичного досвіду викладацького складу у діяльності і забезпеченні високого рівня навчально-виховної роботи кадетських корпусів, визначити фактори, що впливали на ефективність їх навчально-виховної роботи.

Реформування військово-навчальних закладів у 60-х рр. XIX ст. позитивно вплинуло на підвищення якісного складу педагогічних колективів закладів. Кадетські корпуси були перетворені у військові гімназії. У ці військово-навчальні заклади відтепер призначали викладачів переважно з університетською освітою. Найчастіше ними ставали вчителі класичних гімназій, а також викладачі вищих навчальних закладів. Вихователями могли стати не лише офіцери, а й цивільні особи, як мінімум, з середньою освітою і досвідом педагогічної роботи. Керував вихователями безпосередньо директор гімназії. Як згадував Д. Клімашвілі, випускник Київської військової гімназії: “Військовий міністр Мілютін зовсім перетворив кадетські корпуси, вигнавши казармений дух. Все військове, крім форми, скасовувалося. Навчання йшло за програмою реальних училищ, замість латинської і грецької мов викладали нові іноземні мови. Вихователями нашими були цивільні люди з вищим

утворенням. У нас викладали кращі педагоги Києва. Багато хто з них були професорами університету” [12, 247].

Новаторами педагогічної думки виступали директори Полтавської військової гімназії Ф.І. Сіماشко та Київської – П.М. Ющенов, які самі мали високий рівень знань і добре володіли методикою викладання предметів. Ф.І. Сіماشко був автором підручників з арифметики, геометрії, алгебри, тригонометрії, які витримали кілька видань. Першими його працями були переклади алгебри Мейра і Шоке (1854 р.) і геометрії Сіррода (1847 р.). Оригінальністю вирізнялися й користувалися популярністю його “Уроки практичної арифметики” (1859 р.).

Ф.І. Сіماشко постійно дбав про якісне поповнення викладацького складу навчальних закладів. За весь період існування Полтавської військової гімназії до неї було прийнято на роботу 45 педагогічних працівників. Разом з ними, хто залишився після реорганізації кадетських корпусів, їх було 62 особи. З них 20 були цивільними і 42 – військовими. Цікаво проаналізувати освітній рівень педколективу. З 42 військових двоє закінчили військові академії, 14 – кадетські корпуси, 24 – військові гімназії і військові училища і двоє отримали домашню освіту і неповну середню. З-поміж 20 цивільних 11 закінчили університети, один – духовну академію, троє – технічні інститути, двоє – імператорський лицей, троє мали середню спеціальну освіту. Ці статистичні дані наочно свідчать, що цивільні викладачі Полтавської військової гімназії мали більш високий освітній рівень, ніж військові. Тому поява серед педагогічних працівників цивільних викладачів мала позитивне значення для покращення навчально-виховної роботи в цьому військово-навчальному закладі [17, 137].

На час призначення до Київської військової гімназії П.М. Ющенов вже встиг попрацювати інспектором та виконуючим обов’язки директора Олександрівського військового училища. Це була талановита людина, яка вільно володіла трьома іноземними мовами і мала виняткову працездатність. Керівництво головного управління військово-навчальних закладів двічі направляло його у відрядження до подібних закладів Франції і Німеччини для вивчення

досвіду організації в них навчально-виховної роботи. Павло Миколайович добре знав всі досягнення сучасної педагогіки, постійно читав кращі іноземні педагогічні видання і сам був автором численних статей у вітчизняних і зарубіжних педагогічних журналах.

Значну увагу П.М. Ющенов приділяв викладанню іноземних мов. Він щоденно особисто займався з відстаючими учнями в себе на квартирі. Під час хвороб викладачів директор сам читав їх уроки, особливо математику, географію, фізику. Вдень і вночі по декілька разів він відвідував приміщення вихованців, проводив бесіди, жартував з молодшими учнями, давав поради юнакам, просиджував інколи годинами в лазареті біля хворого [10, 66]. Серйозне ставлення директора до організації навчального процесу незабаром принесло добрі результати, і Київська військова гімназія, поряд із Псковською, стала займати перші місця за успіхами її вихованців після продовження навчання у військових училищах.

П.М. Ющенов зробив усе можливе, щоб залучити до роботи в гімназії кращих педагогів Києва, в тому числі професорів університету. Зокрема, у Київській військовій гімназії у 60-ті – на початку 70-х рр. педагогами працювати відомі професори Київського університету О.І. Селін, М.Є. Ващенко-Захарченко, згодом були прийняті на роботу професори В.А. Незабитовський, Г.М. Цехановецький та інші. Так, В.А. Незабитовський був доктором політичних наук, професором університету на кафедрі міжнародного права, одним з кращих знавців історії російського права. У військовій гімназії він викладав законознавство. Г.М. Цехановецький – ординарний професор політекономії і статистики Київського університету. В гімназії він читав курс статистики. Г.М. Цехановецький став відомим серед громадськості своєї магістерською дисертацією “Железные дороги России”. Він, як згадує відомий український педагог та громадський діяч С.Ф. Русова, “був справжній професор, з широкою освітою, з серйозною науковою підготовкою, бувалий і по європейських університетах” [23, 31]. Викладанням малювання займався академік Рогачевський [2, арк.142-142 зв.]. У 1863–1865 рр. історію у корпусі викладав

вихованець закладу, відомий вчений, ординарний професор Київського університету В.С. Іконников.

У другій половині 70-х рр. XIX ст. на зміну їм прийшла нова плеяда таких талановитих педагогів і вчених Київського університету, як А.В. Косовський, Ю.Ю. Цветковський, І.В. Слешинський, В.Л. Беренштам, П.Г. Житецький. А.В. Косовський працював приват-доцентом фізичної географії Київського університету і читав у військовій гімназії географію. Математику викладав І.В. Слешинський, який незабаром став приват-доцентом Новоросійського університету.

Ю.Ю. Цветковський та В.Л. Беренштам були відомі своєю діяльністю у Південно-Західному відділенні Російського географічного товариства [20, 6]. Останній з них також був активним діячем Київської громади, гласним міської думи у Києві. Видав кілька робіт про Т.Г. Шевченка, М.І. Костомарова, О.С. Лашкевича, надрукованих у "Киевской старине". У 90-ті рр. XIX ст. під час перебування у Петербурзі Цветковський і Беренштам стали членами відродженої тут української громади.

Активним громадівцем був викладач історії М.В. Ковалевський. Сучасний український історик О.С. Козирев називає його поряд з Ю.Ю. Цветковським одним із керівників Київської "Старої громади" у 1875–1876 рр. Він прийшов до Київської військової гімназії після здобуття університетської освіти у Харкові та закінчення Вищих педагогічних курсів при головному управлінні військово-навчальних закладів у Петербурзі. Наприкінці 70-х рр. XIX ст. Ковалевський переїздить до Одеси, де стає одним з керівників місцевої громади. Він налагоджує збір коштів для фінансування видавничої діяльності М. Драгоманова, а також Русько-української радикальної партії. Надавав матеріальну підтримку галицьким виданням "Народ", "Хлібороб", "Громадський голос", "Радикал", "Життя і слово" [6, 1059; 13, 24].

Яскравою особистістю був викладач російської мови і літератури військової гімназії відомий український громадський діяч, філолог, педагог П.Г. Житецький. Керівництво Київської гімназії було високої думки про роботу Павла Гнатовича, характеризуючи його як талановитого, добросовісного і

вимогливого викладача [8, арк. 2]. Однак у 1880 р. через звинувачення в українофільстві одного з керівників військово-навчальних закладів генерал-лейтенанта Черткова він змушений був подати у відставку і переїхати до Санкт-Петербурга. Проте при першій нагоді Житецький прагнув повернутися додому. Нарешті, наказом головного начальника військово-навчальних закладів № 39 від 17 червня 1882 р. він був повернутий на службу у Володимирську-Київську військову гімназію [11, 56].

Відтак, розпочинається новий етап у викладацькій діяльності П.Г. Житецького у військовій гімназії, а потім у кадетському корпусі, де він працював до середини 90-х рр. і лише через хворобу був змушений піти у відставку. Павло Гнатович викладав російську мову та літературу. Він користувався заслуженою повагою серед колег по роботі і вихованців. О.О. Ігнат'єв у своїх спогадах згадує Житецького як "найбільшу величину серед викладачів кадетського корпусу. Він вимагав продуманої відповіді, але при цьому не скупився на п'ятірки" [7, 51-52].

П. Житецький активно співробітничав з редакцією "Педагогического сборника" – друкованого органу головного управління військово-навчальних закладів. Саме у цьому виданні у 1898 р. було надруковано конспект його лекцій під назвою "Из уроков по теории словесности", присвячений народній поезії, побуту, обрядам, історичним пісням та билинам. Житецький розглядав різні жанри поетичної творчості в історичному контексті [9]. Пізніше ці матеріали увійшли як окремий розділ до підручника "Теория поэзии".

У кожній військовій гімназії створювався педагогічний комітет, до складу якого входили директор, інспектор класів, батальйонний командир, ротні командири і наставники-спостерігачі, вихователі, викладачі, а також лікарі закладу. На засіданнях педагогічного комітету обговорювалися всі найважливіші питання навчально-виховної роботи. Рішення затверджувалися директором гімназії. Зокрема, на засіданні педагогічного комітету Київської військової гімназії протягом 1871-1872 навчального року було розглянуто стан навчання кадетів у I і II семестрах, підсумки проведення

екзаменів, результати вступних іспитів, організацію читання позакласної літератури, особливості вивчення російської мови кадетами, які приїхали на навчання із Грузії, роботу репетиторів з відстаючими учнями та інші [3, арк. 22, 52, 92]. Важливо, що всі рішення педагогічного комітету приймалися після серйозного ділового обговорення на демократичній основі – більшістю голосів.

Після реорганізації на початку 80-х рр. XIX ст. військових гімназій у кадетські корпуси в ці навчальні заклади було повернуто елементи військової підготовки, питання підбору і підготовки викладачів на певний час відійшли на другий план. Не дивно, що звіти інспекторів кадетських корпусів постійно засвідчували зниження якості навчання вихованців. Багато серйозних претензій було висловлено і на адресу викладачів та вихователів. Редакція “Педагогического зборника” у 1890 р. відмічала: “Вчителі в більшості випадків є простими ремісниками, що не люблять своєї справи, не цікавляться тим, як би провести її краще, тому що вона тяжка і їм набридла. В класі вони не вчать дітей, не пояснюють, а задають урок додому, внаслідок чого і діяльність вчителя в класі зводиться до виловлювання учнів, які не знають уроків, і виставлення поганих оцінок... Над вчителем, який займається наукою, товариші сміються, як над диваком” [19, 39].

Головне військове управління вживало заходів для підвищення якості знань і покращення підготовки викладацького складу кадетських корпусів. У 1903 р. відкрилося дворічне відділення для підготовки вчителів кадетських корпусів. Однак у зв'язку з обмеженим фінансуванням на курсах навчалася одночасно лише 12–15 осіб. Тому їх випускники розчинялися в загальній масі педагогів і, відповідно, не могли серйозно впливати на покращення навчально-виховної роботи.

Безумовно, стан навчально-виховної роботи кадетських корпусів багато в чому залежав від фахового рівня керівників цих закладів. У 1892–1905 рр. Полтавський кадетський корпус очолював його вихованець генерал-лейтенант О.П. Потоцький, який зарекомендував себе як досвідчений керівник і мудрий педагог. Він успішно поєднував роботу

директора кадетського корпусу з науковою діяльністю. О.П. Потоцький був головою товариства фізичного виховання та членом фізико-математичних гуртків [17, 256]. Вагомий внесок у підвищення якості навчально-виховного процесу в цьому кадетському корпусі зробили інспектори класів К.М. Анчутін та М.М. Кудрявий [25, арк. 64, 66].

Керівництво Київського та Полтавського кадетських корпусів, враховуючи позитивний досвід своїх попередників, прагнуло залучити до викладацької роботи в них кращих викладачів з університетів, гімназій, колегій. У 1879–1880 н. р. у Полтавському корпусі працювало 38 викладачів, з яких 21 мав вищу освіту (51%), тоді як серед вихователів з вищою освітою було 22% осіб [25, арк. 64, 66].

У цьому військово-навчальному закладі з 1874 по 1913 рр. історію викладав випускник Київського університету, відомий історик-архівіст І.Ф. Павловський. Він користувався високим авторитетом серед колег та вихованців завдяки своїй ерудиції та вимогливості до кадетів. Одночасно з викладацькою роботою він виконував обов'язки секретаря Полтавської вченої архівної комісії (1903–1907 рр.); був організатором і завідувачем музею Полтавської битви (1909–1918 рр.). І.Ф. Павловський – автор понад 150 наукових праць, у т. ч. студій з історії Полтавщини XVIII–XIX ст., біографічних словників. Він опублікував багато архівних документів з історії Полтавщини, був одним з укладачів систематичного покажчика часопису “Киевская старина”. Павловський був також першим історіографом літопису кадетського корпусу, видавши книгу “Исторический очерк Петровского Полтавского кадетского корпуса. 1840–1890 гг.”. Ім'я І.Ф. Павловського було занесене до дворянської родовідної книги Полтавської губернії, його діяльність відзначена орденами і присвоєнням чину дійсного статського радника [1, 232; 22, 66].

Викладачем малювання у 1875–1907 рр. був відомий художник, випускник Петербурзької Академії мистецтв В.О. Волков. Він – автор гоголіани: “Тоголь слухає лірника” (три варіанти 1882 р., 1892 р., 1902 р.), “Тоголь у Василівці” (1902 р.), популярної свого часу картини “Петро I відвідує у тюрмі наказного гетьмана Павла Полуботка в 1724 р.”.

Разом зі своїм учнем, скульптором Леонідом Позеном, Волков виготовив ескіз надгробка для могили І.П. Котляревського [21, 142–143].

42 роки життя віддав Полтавському корпусу К.І. Чемезов, який після закінчення Санкт-Петербурзького університету і педагогічних курсів при головному управлінні військово-навчальних закладів працював у ньому викладачем російської літератури і географії. Вчителем чистописання і малювання Полтавського кадетського корпусу протягом 22 років працював А.І. Здановський [22, 118, 148–149]. Історію викладав Панас Андрійович Грановський, відомий як автор книги “Полтавская епархия в ее прошлом (до открытия епархии в 1803 г.) и настоящем (историко-статистический опыт)”. Танцям на початку ХХ ст. кадетів навчав артист імператорських театрів В.К. Тарасов.

У Київському кадетському корпусі у цей період викладацьку діяльність здійснювало також чимало талановитих педагогів. У 80-х рр. ХІХ ст. у Київський кадетський корпус на роботу прийшла ще зовсім молода жінка С.Ф. Русова, яка згодом стала відомою українською громадською діячкою, педагогом. Вона закінчила із золотою медаллю Фунду-клєївську гімназію і чудово грала на фортепіано. Тому в кадетському корпусі викладала музику [23, 80; 24, 198]. Кілька років у корпусі читав історію та географію відомий вчений, професор Київського університету, один із засновників київської школи західноруського (литовськоруського) права М.Ф. Владимирський-Буданов [26, 12]. У 1912–1914 рр. викладачем всесвітньої географії у Київському кадетському корпусі працював її випускник В.М. Петрів, який згодом став відомим українським військовим діячем, військовим міністром УНР.

Після того, як Житецький був змушений за станом здоров'я завершити свою викладацьку діяльність в Київському кадетському корпусі, вчителем російської словесності у цей навчальний заклад було запрошено В.Н. Науменка – вихованця Київського університету, відомого українського громадсько-політичного і педагогічного діяча, вченого-філолога, літературознавця [18, 12]. У період роботи в кадетському корпусі Науменко редагував журнал “Киевская

старина". У 1905–1917 рр. він працював директором Київської приватної гімназії. А в роки українських визвольних змагань В.Н. Науменко – заступник голови Української Центральної Ради, потім – міністр освіти Української Держави. У 1919 р. він працював в Українській академії наук. Розстріляний більшовиками [4, 273].

У 1893–1903 рр. у Київському кадетському корпусі викладав М.П. Василенко – відомий український історик, правознавець, громадський і політичний діяч. Пізніше він працюватиме куратором Київської навчальної округи (1917 р.), а в роки української революції – міністром народної освіти (1918 р.), одним з ініціаторів створення українських університетів у Києві та Кам'янці-Подільському (1918–1920 рр.). Після встановлення радянської влади в Україні М.П. Василенко був головою соціально-економічного відділу Всеукраїнської академії наук (1920–1929 рр.) [5, 441–442; 16, 70].

За нашими підрахунками, у 90-ті рр. ХІХ ст. серед викладачів Київського кадетського корпусу працювало більше 10 випускників Київського університету (П.Г. Житецький, П.І. Богданов та З.З. Опоков – вчителі російської мови, В.С. Курбатов і А.М. Осьмак – природничої історії, В.І. Істомін – географії, Ф.В. Гомело – історії, М.П. Косинський – законодавства). Також у цьому військово-навчальному закладі розпочинав свою педагогічну діяльність випускник фізико-математичного відділення Київського університету П.А. Тутковський, у майбутньому академік, директор Інституту геології АН УРСР [15, 120].

Чимало талановитих вчителів працювало у новоутворених Одеському та Сумському кадетських корпусах. Серед них в першу чергу слід назвати Олексія Павловича Фльорова, якому належить одне із визначних місць серед діячів народної освіти України у дореволюційний період. Закінчивши Новгород-Сіверську гімназію та Петербурзький історико-філологічний інститут з фаху стародавніх мов, О.П. Фльоров був призначений викладачем російської мови та словесності в Одеський Рішельєвський ліцей. В цьому місті він пропрацював 25 років, в тому числі тринадцять в Одеському кадетському корпусі. О.П. Фльоров був послідовником

педагогічних ідей К.Д. Ушинського та М.І. Пирогова, які стверджували, що літературний твір – найважливіше джерело виховання та освіти, а завдання словесника в тому і полягає, щоб навчити учнів читати та розуміти багатство художніх скарбів.

З 1892 р. він почав друкуватися в педагогічній періодиці. У доробку О.П. Фльорова понад 200 статей у журналах “Педагогический сборник”, “Русская школа”, “Вестник воспитания”, “Филологические записки” та ін. Олексій Павлович – незмінний рецензент найновіших навчальних посібників і методист-словесник. Він написав кілька посібників і підручник з граматики, який витримав сім видань (1894–1915 рр.) [14, 7]. Про О.П. Фльорова-методиста можна сказати словами його статті: “Пора нам начать строить школу, готовящую юность к жизни”. Він був постійним експериментатором, котрий шукав нових, найдосконаліших форм та методів навчання. Відомо немало випадків, коли протягом багатьох років Фльоров виношував новий метод, описував його в статтях, створював навчальні підручники, сперечався з опонентами, але, переконавшись у недостатній ефективності свого “відкриття”, сам відкидав його.

Висновки. Отже, в ХІХ – на початку ХХ ст. кадетська освіта розглядалася як єдина цілісна державна педагогічна система підготовки військових кадрів. Її мета полягала в тому, щоб підготувати освіченого, працездатного, вірного військовій присязі офіцера, який би міг продовжити на службі військово-наукову самоосвіту.

Рівень навчально-виховного процесу в кадетських корпусах значною мірою залежав від підбору кваліфікованих викладацьких кадрів. Керівництво кадетських корпусів на території України, особливо в період мілотінських реформ, залучало до педагогічної роботи у цих військово-навчальних закладах корпусів викладачів Київського, Харківського, Одеського університетів та місцевих класичних гімназій. Вчителями кадетських корпусів працювали відомі професори Київського університету М.Є. Ващенко-Захарченко, С.С. Гогоцький, А.В. Косовський, В.А. Незабитовський, О.І. Селін, І.В. Слешинський, А.І. Ставровський, Г.М. Цехановецький.

Любов до рідного краю, повагу до його історії та культури прищеплювали кадетам відомі краєзнавці, викладачі Полтавського кадетського корпусу П.І. Бодянський та І.Ф. Павловський. В Сумському кадетському корпусі працював О.П. Фльоров, якому належить одне із визначних місць серед діячів народної освіти України у дореволюційний період.

Прогресивні ідеї серед вихованців поширювали такі відомі українські громадські діячі, як В.М. Белозерський, Д.П. Пильчиков, П.Г. Житецький, М.В. Ковалевський, Ю.Ю. Цветковський, В.Л. Беренштам, М.П. Василенко, О.П. Науменко та С.Ф. Русова, які розпочинали свою викладацьку діяльність у Київському кадетському корпусі, стали фундаторами народної освіти в роки Української революції.

1. Білоусько О.А. Нова історія Полтавщини: Кінець XVIII – початок ХХ ст.: Пробний підручник для 9 кл. загальноосвіт. школи / О.А. Білоусько, В.І. Мирошніченко. – Полтава: Оріяна, 2003. – 264 с.
2. Державний архів м. Києва (далі – ДАК), ф. 112, оп. 1, спр. 384.
3. ДАК, ф. 112, оп. 2, спр. 1.
4. Довідник з історії України. Т. 2. – К.: Генеза, 1995. – 440 с.
5. Енциклопедія історії України: [у 5 т.]. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 2003. – 688 с.
6. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина – Т. 3. – Львів: Молоде життя, 1994. – 423 с.
7. *Игнатьев А.А.* Пятьдесят лет в строю / А.А. Игнатьев. – М.: Госполитиздат, 1955. – 593 с.
8. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (ІР НБУВ), ф. І, № 11419.
9. *Житецкий П.Г.* Из уроков по теории словесности / П.Г. Житецкий // Педагогический сборник. – 1898. – № 2. – С. 113–126; № 3. – С. 243–253; № 4. – С. 315–343; № 5. – С. 443–459; № 6. – С. 537–561.
10. *Завадский Н.П.* Владимирский-Киевский кадетский корпус. 1854–1904. Исторический очерк / Н.П. Завадский. – К., 1908. – 145 с.
11. *Казакевич О.М.* Педагогічно-наукова та громадська діяльність П.Г. Житецького: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / О.М. Казакевич. – К., 2005. – 221 с.
12. *Клдиашвили Д.* На жизненном пути / Д. Клдиашвили. – М.: Худож. лит., 1987. – 351 с.

13. *Козирев О.С.* Персональний склад “комітету 12-ти” Київської “Старої Громади” у 1875–1876 роках / О.С. Козирев // Наукові праці Миколаївського ДГУ ім. Петра Могили. Історичні науки. 2006. – Т. 62. – Вип. 49. – С. 23–26.
14. *Носко Ю.* Науково-педагогічна діяльність Олексія Павловича Фльорова / Ю. Носко // Початкова школа. – 2008. – № 6. – С. 6–9.
15. Общий состав чинов военно-учебных заведений. – СПб., 1901. – 196 с.
16. Особові архівні фонди Інституту рукопису. Путівник. – К.: НБУВ, 2002. – 768 с.
17. *Павловский И.Ф.* Исторический очерк Петровского Полтавского кадетского корпуса. 1840–1890 / И.Ф. Павловский. – Полтава, 1890. – 183 с.
18. *Палієнко М.* Повернення із забуття: портрет вченого, журналіста, видавця Володимира Науменка / М. Палієнко. – К., 1998. – 40 с.
19. Педагогический сборник. – 1890. – Кн. 8.
20. *Петрук Н.П.* Південно-Західний Відділ Російського Географічного Товариства в суспільно-політичному русі України у другій половині XIX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 “Історія України” / Н.П.Петрук. – К., 2002. – 17 с.
21. Полтавщина: Енцикл. довідник [ред. А.В. Кудрицький]. – К.: УЕ, 1992. – 1024 с.
22. *Ромашкевич А.Д.* Материалы к истории Петровского Полтавского кадетского корпуса с 1.X.1908 по 1.X.1909. Год шестой / А.Д. Ромашкевич. – Полтава: Изд-во Г.И. Маркевича, 1909. – 158 с.
23. *Русова С.* Мемуари. Щоденник / Софія Русова. – К.: Поліграфкнига, 2004. – 544 с.
24. *Сисієва С.О.* Нариси з історії розвитку педагогічної думки: Навчальний посібник / С.О. Сисієва, І.В. Соколова. – К.: Центр навч. літератури, 2003. – 308 с.
25. Центральний державний історичний архів України, ф. 267, оп. 1, спр. 84.
26. *Шемета Ю.М.* Науково-освітня діяльність М.Ф. Владимирського-Буданова: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.06. “Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни” / Ю.М. Шемета. – К., 2004. – 20 с.

Надійшла до редколегії 20.06.2010 р.

Рецензент: *Л.П.Кривизюк*, кандидат історичних наук, доцент, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКИЙ СОСТАВ КАДЕТСКИХ КОРПУСОВ НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX - НАЧАЛО XX В.)

Ткачук А.

Статья посвящается исследованию преподавательского состава кадетских корпусов. Показано, что в них преподавательскую деятельность осуществляло много профессоров высших учебных заведений, преподавателей гражданских гимназий, среди них – известные украинские общественные деятели.

Ключевые слова: Украина, кадетские корпуса, кадеты, военная гимназия, педагоги, военно-учебные заведения, профессор, учебно-воспитательная работа, образование.

TEACHERS STAFF OF THE CADETS CORPS ON THE TERRITORY OF UKRAINE (THE 2-ND HALF OF THE 19-TH - BEGINNING OF THE 20-TH CENTURY)

Tkachuk A.

This article is devoted to the research of the teaching staff at cadet corps. It is shown that the teaching staff included a lot of university professors, teachers of civil gymnasiums, famous Ukrainian public figures among them.

Key words: Ukraine, cadet corps, cadets, military high school, teachers, military educational institutions, professor, teaching and educational work, education.